

DOI: 10.21564/2786-7811.2.297368

ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРЕДСТАВНИЦЬКУ ДЕМОКРАТІЮ У КОНТЕКСТІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ВИЩИМИ КОЛЕГІАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Любченко Олексій Олександрович,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та трудового права
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-8068-5665
e-mail: oleksiy.lyubchenko@gmail.com

Анотація. Праця присвячена дослідженню уявлень про представницьку демократію у контексті прийняття рішень вищими колегіальними органами державної влади. Автором наголошено, що у межах розгляду ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади України, найбільш оптимальним є використання терміну демократія у розумінні форми правління та політичного режиму.

Звернено увагу на багатоманітність точок зору у літературі щодо неперервності розвитку демократичної традиції у західній культурі, у тому числі на появу у ХХ ст. елітистських теорій демократії. Розглянуто питання зв'язку між рішеннями представницьких інститутів влади і волею народу. Відзначено посилення ролі органів конституційної юрисдикції у процесі прийняття рішень, які пом'якшують недоліки електорально-представницької демократії.

Автором з'ясовано, що демократія участі у сучасних демократіях у жодному разі не підриває принципи представницького правління, а цілком гармонійно доповнює його. Зазначено, що найбільш виправданим для сучасних демократичних держав є залучення у виключних випадках із особливо важливих питань максимальної можливої кількості громадян у процесі прийняття рішень, гарантуючи в інших випадках можливість брати участь у прийнятті рішення усім

громадянам, які цього бажають.

Автором зроблено висновки про відсутність в сучасних умовах життєздатної альтернативи представницькій демократії та демократії участі, із огляду на той обсяг цінностей, який вони забезпечують, їх значення та «вагу» у вітчизняній конституційно-правовій практиці.

Ключові слова: представницька демократія, ухвалення рішень, вищі колегіальні органи державної влади, демократія як форма правління та політичний режим.

THE REPRESENTATIVE DEMOCRACY IDEAS EVOLUTION IN THE CONTEXT OF DECISION-MAKING BY THE HIGHER COLLEGIATE BODIES OF STATE POWER

Oleksii O. Liubchenko,

Associated Professor at the Department of Constitutional, Administrative,
Environmental and Labour Law
Poltava Law Institute of the Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0002-8068-5665

e-mail: oleksiy.lyubchenko@gmail.com

Summary. The work is devoted to the study of representative democracy ideas in the context of decision-making by higher collegiate bodies of state power of Ukraine. The author emphasized that the most optimal is the use of the term democracy in the understanding of the form of government and political regime in the context of the analysis of the decision-making procedure by the higher collegiate bodies of the state power of Ukraine.

Attention is drawn to the diversity of point`s of view in the literature on the continuity of the development of the democratic tradition in Western culture, including the emergence of the elitist theories of democracy in XX century. The connection between the decisions of representative institutions of power and the will of the people is considered. Particular attention has been paid to the growing role of constitutional

jurisdiction bodies in decision-making that mitigates the shortcomings of electoral-representative democracy.

The author found out that participatory democracy in modern democracies in no way undermines the principles of representative government, but quite harmoniously complements it. It is indicated that the idea of involving in exceptional cases from the most important issues of the maximum possible number of citizens in the decision-making process, guaranteeing in other cases the opportunity to participate in decision-making to all willing citizens, the most justified.

The author concluded that there is no viable alternative to representative democracy and participatory democracy, considering the amount of values they provide, their meaning and weight in domestic constitutional practice, has further developed.

Key words: representative democracy, decision-making, higher collegial bodies of state power, democracy as a form of government and political regime.

Постановка проблеми. Природа ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади в умовах демократичного політичного режиму впливає із самого поняття демократії, уявлень про її різні форми у контексті прийняття рішень вищими колегіальними органами державної влади, та їх еволюції.

Існуюча демократія отримує найрізноманітніші інтерпретації – як своєрідний комплекс політичних інститутів і практик, як певний набір прав, як суспільний і економічний лад, як система забезпечення отримуваних результатів, як унікальний процес прийняття зобов'язуючих колективних рішень [1]. Попри те, що термін демократія повсюдно ідентифікується з ідеєю політичного блага, і всі майже без винятку режими проголошують себе демократичними, її визначення залишається проблематичним, якщо вже, принаймні, не задовольнятися розмитим формулюваннями (демократія як «влада народу») [2, с. 268].

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Теоретико-правовим підґрунтям дослідження стали праці таких зарубіжних дослідників, як Д. Дзолло, Д. Істон, Г. Лассуел, Б. Манен, В. Парсонс, П. Розанвалон, Г. Саймон, Д. Стоун та ін. До вітчизняних науковців, які займалися вказаною тематикою, зокрема, належать Ю. Барабаш, В. Колісник, Б. Кухта, О. Петришин, С. Погребняк, Н. Подвірна, В. Речицький, В. Тацій та ін.

Метою дослідження є дослідження еволюції уявлень про представницьку демократію у контексті прийняття рішень вищими колегіальними органами державної влади України. Для досягнення зазначеної цілі вбачаємо за необхідне визначитись з розумінням терміну «демократія» у контексті ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади, розкрити еволюцію уявлень про представницьку демократію в західній культурі, з'ясувати природу ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади в умовах демократичного політичного режиму.

Виклад основного матеріалу. Зловживання лексикою та неясність, які оточують термін «демократія», коріняться в різноманітності підходів. Часто, наприклад, протиставляють визначення демократії як здійснення колективної влади такому ладові, який забезпечує особисті свободи. Щоб вийти з цієї невизначеності, П. Розанвалон пропонує дивитися на демократію в усій її складності й розуміти її як чотирискладне ціле: вона належить окремо, в суперництві або одночасно до порядку громадянської активності, режиму, форми суспільства і способу врядування [2, с. 269].

У цьому світлі пригадується поняття демократії, сформульоване А. Лінкольном: «Урядування народу, яке здійснює народ і для народу». Як відзначає Дж. Сарторі, ця фраза не піддається точному аналізу. Якщо спробувати розірвати її, виділивши елемент «урядування народу» («*government of the people*»), то народ тут постає в ролі і суб'єкта, і об'єкта дії. Отже, з огляду на цю рису можна робити всі наступні припущення: а) урядування народу означає самоврядний народ, пряму демократію; б) навпаки, народ є об'єктом

урядування, ним урядують; в) уряд походить від народу в тому розумінні, що його легітимність спирається на згоду народу; г) уряд обраний народом; ґ) уряд керований народом. Отже, ця риса охоплює або може охоплювати увесь спектр політики: не тільки всі можливі форми демократії, а й форми врядування над народом, які не мають нічого спільного з демократією. Другий елемент – «урядування, яке здійснює народ» («*government by the people*»), – страждає на протилежну ваду: надто темний, щоб дати змогу висувати конкретні припущення. «Здійснює народ» у якому розумінні? Ця формула уникає точного визначення. І лише третій елемент «урядування для народу» («*government for the people*») – видається недвозначним: «для народу» безперечно означає в його інтересах, задля його добра, задля його вигоди [3, с. 39-40].

О. Петришин зауважує, що демократія, в загально визнаному її розумінні, складається із двох важливих елементів – влади народу як визнання його єдиним джерелом влади (народний суверенітет), а також способу її реалізації, який у сучасному суспільстві набуває форми державності, котра здійснюється через систему державних органів, насамперед органів законодавчої, виконавчої та судової влади [4, с. 297]. Ця обставина розглядалася М. Цвіком як вихідний пункт юридичного дослідження демократії як форми держави, принципу організації державної влади чи політичного (державно-правового режиму) [5, с. 99].

Досліджуючи принципи представницького правління, Б. Манен наступним чином висловлюється про демократію: «Значна частина роздумів про демократію сьогодні будується на відмінності між демократією по Й. Шумпетеру, в якій громадяни регулярно обирають свої еліти, в проміжках між виборами зберігаючи мовчання, і демократією участі, в якій громадяни безперервно приймають політичні рішення. Розмежування цих двох типів, можливо, є плідним, але залишає за своїми межами представницьку демократію, яка не є ні тим, ні іншим» [6].

Наголошуючи на багатоаспектності демократії, в окремих працях П. Розанвалон розглядає її у двох аспектах – як режим і правління. Нині демократія ускладнюється, зауважує автор. Цей процес характеризується утворенням подвійного дуалізму: між електорально-представницькими інститутами та інститутами непрямої демократії, з одного боку (дуалізм, на якому ґрунтується демократія як режим); між системою процедур чи поведінок й системою прийняття рішень, з іншого (дуалізм, що структурує демократію як урядування) [2, с. 25].

Водночас Д. Дзолло зазначав, що під демократичною системою, зокрема, мають на увазі, кажучи в широких термінах, форму правління, яка прагне включити в свої канали прийняття рішень свідомо велике число суб'єктів [7].

Отже, ґрунтуючись на викладених вище точках зору, у контексті аналізу порядку ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади України в нашому дослідженні пропонуємо використовувати термін демократія як форму правління та політичний режим.

Цікавими у науковій літературі видаються питання стосовно витоків та еволюції представницької форми демократії. Виникнення представницької форми демократії у відповідь на необхідність технічно адаптувати принципи демократії до змінених географічними і демографічними умовами національних або федеративних держав було висунуто Ш. Л. Монтеस्क'є, Дж. Медісоном і Дж. Ст. Міллем [1]. За Р. Далем, представництво, спочатку не будучи демократичним утворенням, стало важливим елементом сучасної демократії. Представництво є необхідним результатом застосування принципу рівності всіх громадян перед сучасними політичними системами. Ми поділяємо позицію Р. Даля, який стверджує: політики і мислителі в XVII-XVIII століттях, що надали форми інститутам ліберальної демократії національної держави, чудово розуміли, що для того, щоб застосувати логіку політичної рівності в змінених історичних умовах свого часу, необхідно трансформувати пряму демократію в демократію представницьку [1; 8].

Представники плюралістичної теорії демократії наполягають на виконанні парламентом заміщуючої функції, яка вимагає професійної спеціалізації та інтересів, характерних для політиків, які утворюють диференційований політичний клас [8]. Так, Х. Ортега-і-Гассет відзначав, що у всіх сферах суспільного життя є обов'язки і заняття особливого роду, і здібностей вони вимагають теж особливих [9].

Надмірно людні зібрання в будь-якому випадку виявляються нездатними обговорювати складні політичні проблеми і виносити раціональні, впорядковані та своєчасні рішення. Тому, замість того щоб безпосередньо брати участь у роботі дорадчих органів, населення неминуче здійснює обрання, довіряючи невеликому числу народних «представників» обов'язок засідати в обраному парламенті [7].

На переконання Г. Кельзена: «Головний критерій демократії полягає в тому, що влада уряду знаходиться в руках народу. У прямій демократії виборів взагалі не існує. Якщо народ не може здійснювати цю владу безпосередньо або не здійснює її, люди можуть за допомогою вільних виборів делегувати її представникам і таким чином, замість того щоб самим керувати собою, створити уряд» [10, с. 84].

Радикально-демократична ідея правління народом, здійснюваного самим же народом, здавалася Н. Боббіо ретроградною і антидемократичною утопією, якщо ця ідея означає те, що політичні справи ввіряють любителям, які не отримують оплати і працюючим у свій вільний час, а не посадовим особам держави, які отримують платню за виконання покладених на них обов'язків [11, с. 109].

Сьогодні західна політична теорія виявляє прогресуючу нездатність упоратися з масштабними трансформаціями, спричиненими інформаційною революцією в основних підсистемах індустріальних суспільств [7]. У світлі цього Г. Саймон акцентував, що дефіцитним ресурсом стає навіть час: рішення приймаються у ситуаціях постійної надзвичайності [7; 12; 13].

Поділ праці та спеціалізація набуває більш вагомого значення у сучасних умовах. Так, зокрема Д. Дзолло був переконаний, що представницькі функції виконуються в процесах поділу праці та функціональної диференціації, які настільки характерні для сучасних суспільств [7].

Тим часом «теоретичний» суб'єкт демократичного суспільства, середній, пересічний громадянин, рішення якого повинні визначатися не стільки компетентністю, скільки особистим досвідом і особистими уподобаннями, стає все більш маргінальною фігурою. «Тому хіба немає ніякого протиріччя у вимозі більшої і більшої демократії в суспільстві, яке все більше визначається технологією?» – логічно запитував Н. Боббіо. Така вимога може бути задоволена лише розширенням можливості участі в прийнятті рішень для тих, хто не компетентний приймати рішення, резюмував автор [11, с. 28 - 31]. Разом із тим, громадян задовольняє переривчастий виборчий суверенітет, так звана невидима демократія, але вони не бажають, щоб керівники поводитися як представники своєї партії [2, с. 267].

Отже, багатоманітність точок зору у літературі щодо неперервності розвитку демократичної традиції в західній культурі та їх аргументованість, на наше переконання, свідчить про доцільність використання зазначеного підходу у межах подальшого дослідження ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади. Водночас описана об'єктивна обумовленість та вага інституцій представництва у сучасних суспільствах спонукає нас до більш глибокого їх вивчення.

Цілий перелік вчених ХХ ст. запропонували теорії демократії, які були визначені (передусім їх критиками) як елітистські. Наприклад П. Бахрах об'єднує під назвою «демократичний елітизм» теорії демократії, запропоновані Й. Шумпетером, Р. Далем та Дж. Сарторі [14, с. 1124; 8]. Водночас Д. Дзолло об'єднує роботи перерахованих вище авторів та Н. Полсбі, В. Корнхаузера, Р. Арона, Р. Дарендорфа під назвою «неокласична парадигма» плюралістичної демократії [7]. Усі зазначені теорії використовують термін «демократія» для

позначення політичних систем, які існують у Великобританії, Сполучених Штатах і Франції, тобто правлінь, які Б. Манен відносить до представницьких. Ці теорії були названі елітистські не тому, що в них підкреслювалося якісну перевагу представників над тими, кого вони представляють, а тому, що в них виділяється ще одна достатньо істотна різниця між представницьким правлінням і правлінням народу [6]. Раніше не без підстав зазначалося, що епітет «елітистський» не цілком підходить до цих теорій, що він помилково пов'язує їх з очевидно елітистськими концепціями, наприклад, Г. Моска і В. Парето, і, нарешті, що цей термін відноситься скоріше до політичної полеміки, ніж до наукового аналізу [15, с. 157]. Разом із тим зрозуміло, чому багато вчених назвали визначення демократії Й. Шумпетером елітистським. Й. Шумпетер пропонує визначати демократію (або представницьке правління) як «інституційний устрій для прийняття політичних рішень, в якому індивіди набувають владу приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців» [8]. Прихильники правління народу вважають недемократичною концепцію, яка зводить представницьку демократію до змагання за голоси [6].

У цьому світлі акцентується увага на важливому питанні: чи встановлюють представницькі інститути будь-який зв'язок між рішеннями тих, хто править, і побажаннями електорату щодо конкретної політики? Пам'ятаємо, що засновники представницького правління не збиралися створювати систему, в якій би правила воля народу, але вони не хотіли і того, щоб рішення представників не мали ніякого відношення до бажань виборців. Дж. Медісон, зокрема, описував республіканське, або представницьке, правління як систему, в якій «суспільні погляди більш піднесені і ширші, бо просіваються обраним органом громадян» [16]. Таким чином, утверджувався або передбачався певний зв'язок між уподобаннями людей і рішеннями представників. Отже, мова йшла про необхідність досягнення певного компромісу. Фактично були дотримані умови, коли у представницькому правлінні не має правити воля народу, водночас рішення представників повинні мати певний зв'язок із побажаннями електорату.

На думку Д. Гелда, визначення, запропоноване Й. Шумпетером, «представляє цікаву суміш теорій, які об'єднують елементи широкого кола абсолютно різних моделей» [17, с. 171]. У Р. Даля і в ще більшій мірі в Р. Арона і Дж. Сарторі демократія ототожнювалася з абсолютно необхідною функцією «представництва», яку покликані виконувати політичні еліти, що конкурують одна з одною [18, с. 133; 19, с. 16; 20, с. 131]. Водночас Р. Даль стверджував, що демократія є «правлінням меншин», яке принципово відрізняється від правління (однієї) меншини [18, с. 133].

Як і Й. Шумпетер, Н. Боббіо бачив визначальну рису демократичного правління не у відсутності політичних еліт, а в наявності кількох конкуруючих одна з одною еліт [21, с. 111]. І, як свідчить його неприйняття висунутого Ж.- Ж. Руссо ідеалу «тотального громадянина» і «фетиша» прямої демократії, він також вважає, що демократія необов'язково передбачає широку участь громадян у процесах прийняття рішень, хоча і не виключає можливість такої участі. На думку Н. Боббіо, демократія не вимагає і «представництва» громадян в строгому сенсі цього слова [7].

Цікавим є твердження про те, що участь максимальної можливої кількості громадян у процесі прийняття рішень само собою становить благо. Як вважав також Дж. Ст. Мілль і продовжує вважати К. Пейтмен [22, с. 22 - 44], причина цього полягає в тому, що політична участь робить благотворний в освітньому відношенні вплив на учасників політичного процесу.

Очевидно, широка участь громадян у процесі прийняття рішень легко може привести до вибухоподібного збільшення часу, необхідного для прийняття політичних рішень, і може породити форми функціональної інертності та «інфляції» влади [23]. Цей процес може до небезпечно низьких рівнів скоротити інформацію, доступну особам, які беруть участь у прийнятті рішень, тим самим скорочуючи їх компетентність і відповідальність, а також привношуючи взаємозалежності протилежних і розсіяних прав вето, що паралізують [24].

Таким чином, замість того, щоб збільшувати легітимність, якою користується політична система і яка залучає великі маси в процесі політичної соціалізації та самоосвіти, спроба домогтися надмірної демократичної участі може викликати широке розчарування і падіння політичної мотивації [7]. І те й інше виникає в результаті незадоволеності виснаженістю процесом прийняття рішень [25, с. 39].

Найбільш виправданим у цьому відношенні видається залучення максимальної можливої кількості громадян у процесі прийняття рішень у виключних випадках із особливо важливих питань. Так, наприклад, у цьому світлі можна розглядати ускладнений порядок внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України, що потребує подальшого затвердження відповідних питань на всеукраїнському референдумі [26, с. 1078 - 1080]. В інших випадках більш раціонально вести мову про гарантування можливості брати участь у прийнятті рішення усім громадянам, які цього бажають. Зокрема, мова може йти про участь в обговоренні законопроектів, діяльність різних інститутів громадянського суспільства, тощо.

Окрему увагу деякі теоретики демократії приділяють таким інститутам демократії як конституційні суди, кількість яких протягом останнього часу збільшилась, а роль зростає. Питання, що стосуються функціонування цих інститутів у демократичних суспільствах останнім часом стали предметом аналізу багатьох сучасних науковців [27; 28; 29; 30]. Автори відмічають, що конституційні суди мають загалом сильну народну підтримку, про що свідчать великі порівняльні дослідження, і що їх відносять до найбільш легітимних демократичних інститутів [31, с. 344 - 354]. За твердженням П. Розанвалона, нова «граматика» демократичних інститутів, яка охоплює, зокрема, конституційні суди, відривається від попереднього середовища. За браком інтелектуальної основи її розмах не був сприйнятий гідною мірою. Важливим є те, що, оскільки ці інститути не сприймалися як оригінальні політичні форми, то вони ще й не знайшли повністю свого місця в демократичному ладі [2, с. 22].

В Америці концепцію конституційного контролю розвивав Т. Джеферсон, який вважав, що головною проблемою є «тиранія законодавчих корпусів» [32, с. 944]. На переконання Р. Даля, Верховний суд є найважливішою складовою частиною політичного керівництва і володіє деякими підставами для власної влади, найважливішим з яких є той факт, що він становить єдине джерело легітимності в питаннях трактування Конституції [33]. Аналізуючи питання демократичного правосуддя І. Шапіро відзначає, щоб уникнути якого б то не було диктату найбільш кращий підхід, коли рішення приймаються представницькими інституціями, а не судами або будь-якими іншими структурами, оскільки законодавча влада краще піддається народному контролю. Навіть коли у відповідності з принципом субсидіарності дію санкціоновано «зверху», як правило краще, якщо рішення стосовно неї виходить від обраних законодавців, а не від призначених суддів чи адміністративних органів... Автор зауважує, що (судове) обґрунтування необхідне лише у виняткових випадках [34]. Якщо законна роль суду у демократії полягає в недопущенні домінування (тієї чи іншої групи), то, зазначає Р. Берт, його діяльність повинна обмежуватися з'ясуванням наслідків виникнення протиріч у демократичному суспільстві. Оскільки метою є недопущення домінування, із цього також випливає, що при виявленні такого суди, як правило, повинні уникати нав'язування власних рішень [34]. Визнаючи за законодавчими органами відносно велику легітимність і вбачаючи в судах (лише) інституційний механізм для виправлення промахів законодавців, Р. Гінсбург і Р. Берт враховували, що бездоганних механізмів прийняття рішень не існує. При цьому вони виходили із переконання, що демократичні процедури повинні функціонувати настільки добре, наскільки це можливо, а якщо відбувається їх збій, то зовнішнє втручання має бути не більшим, ніж необхідно для їх відновлення. Таким чином, хоча з точки зору демократичного правосуддя було б розумно наділити конституційний суд активною роллю, настільки ж розумно обмежити його повноваження скасуванням рішень (інших органів) [34].

У деяких випадках Верховний суд передає вирішення питання на розсуд конгресу або президента, класифікуючи його як «політичне питання» і відмовляючись його розглядати, зауважують Т. Хай та Л. Х. Зіглер [35]. Суд, зокрема, не розглядає справи, які стосуються військової і зовнішньої політики. У зазначеному контексті Європейський суд з прав людини у п. 61 Рішення у справі «Хьорст проти Сполученого Королівства» (*Hirst v. United Kingdom*) наголосив, що є багато шляхів організації та проведення виборчих систем і безліч відмінностей, зокрема, в історичному розвитку, культурі та політиці Європи, саме тому кожна держава-член має право формувати власне бачення демократії [36]. Вітчизняний орган конституційної юрисдикції узагальнює коло таких питань визначенням «питання політичної доцільності». Зокрема, таке визначення використовується у абз. 3 п. 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 1998 року № 1-рп/98 [37]. У п. 2.4. Рішення від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017 Конституційний Суд зазначив, що питання політичної доцільності має вирішуватися парламентом [38].

П. Розанвалон розвиває рефлексивно-демократичну концепцію конституційного контролю, в якій суспільна влада постає у вигляді лещат, що стискають правителів. На його переконання, влада виборів і конституційні суди збігаються, щоб зробити законодавчу владу краще контрольованою суспільством. Незалежність суддів від цієї особливої влади є, отже, непрямим способом зробити її більш залежною від усіх. Конституційні суди як рефлексивні треті суб'єкти виконують насамперед функцію соціального і політичного представництва. Конституційні суди, згідно зі своєю головною функцією, мають нагадувати, що суверен не зводиться до свого мажоритарного виборчого вираження, що він завжди виходить за межі його визначення [27; 28]. Таким чином, орган конституційного контролю, здійснюючи представництво нації, стоїть на варті засад життєдіяльності та цінностей суспільства. Як абстрактна фігура суверенітету нація починає сприйматися тільки через освоєння та практичне застосування принципів, на яких вона ґрунтується. Відповідно, їй

потрібен орган, щоб представляти її. Саме цьому завданню відповідає нині конституційний суд [2, с. 171].

У європейських державах конституційні суди відносяться, як правило, до судової гілки влади. Наприклад, М. Марчук вказує, що у Республіці Польща судову владу здійснюють суди (Верховний суд, суди загальної юрисдикції, адміністративні суди, військові суди), а також трибунали – Конституційний Трибунал та Державний Трибунал. Конституційний Трибунал займає особливе місце у системі органів судової влади [39, с. 308].

Таким чином, конституційні суди надають демократичному життю багатовимірний характеру, і це дозволяє виправляти деякі його недоліки та зменшувати обсяг первісної незавершеності [27].

Підсумовуючи положення проаналізованих праць, можемо стверджувати, що запровадження інститутів конституційного контролю у демократичних країнах є цілком обґрунтованим. Ці органи покликані, зокрема, пом'якшити недоліки електорально-представницької демократії, уможливити використання контрмжоритарних механізмів у суспільстві та гармонійне доповнення демократичного правопорядку.

Сучасні тенденції свідчать про істотну зміну умов, в яких має діяти демократія, за останні десятиріччя, що дає підстави науковцям у своїх працях порушувати питання про еволюційні ризики або ж кризу демократії.

Значний доробок з аналізу питань ухвалення рішень вищими органами державної влади належить Б. Манену, який у своїх працях приділяє особливу увагу дослідженню інституційного пристрою, що в представницькому правлінні визначає спосіб прийняття публічних рішень та їх зв'язок із побажаннями електорату [6]. Автор аналізує метаморфози представницького правління у світлі чотирьох принципів: регулярні вибори представників, часткова незалежність представників, свобода громадської думки та прийняття рішень тільки після перевірки дискусією. Він наголошує, що історія представницького правління виступає у вигляді трьох послідовних форм (мова йде про парламентаризм,

партійну демократію та аудиторну демократію), у межах яких ці принципи ніколи не припиняли діяти [6].

Якщо люди більше схильні погоджуватися з рішеннями органу, який, як вони це відчують, є ближчим до них і який справедливо поставився до них, то це тому, що ставлення, предметом якого вони були, передає їм позитивний сигнал: вони відчують більшу повагу до себе [40; 2, с. 209]. Характеризуючи сучасні тенденції розвитку демократій, Д. Дзолло відзначав, що на сьогодні політичний і юридичний суверенітет національних держав значно ослаб, у той час як діяльність парламентів обмежується впливом державної та приватної бюрократії, зокрема юристів і конституційних судів. Парламентська демократія поступається місцем телекратії. Нові політичні суб'єкти вже не партії: це вузьке коло елітарних підприємців від виборних кампаній, які вступають один із одним в рекламну конкуренцію і звертаються до мас громадян-споживачів, пропонуючи їм у межах вивіреної стратегії телевізійного маркетингу свої символічні продукти [7].

Р. Даль відзначає, що у зв'язку зі зростанням складності в системі, що має центральне управління, особи, відповідальні за управління, потребують все більшого й більшого обсягу інформації, необхідної для того, щоб уникнути катастрофи, не кажучи вже про наближення до обраної ними мети [41, с. 52]. Ускладнилися не тільки політичні стратегії в певних проблемних областях, але також зросла кількість цих політичних стратегій у зв'язку з розширенням урядами сфер їх діяльності, що само по собі було джерелом додаткових труднощів. Керівництво зазначеними сферами політики призвело, водночас, до ускладнення прийняття рішень [1].

У таких умовах може виникнути спокуса у наданні влади технократам. Водночас Р. Даль погоджується з тим, що «умови крайньої складності», в яких опинилися сучасні політичні системи, призводять до загрози заміни демократії замаскованими формами технократії. Справді, надмірна складність породжує «еволюцію у напрямку квазіопіки» [1]. Разом із тим автор наголошує, що

практика прийняття рішень лише надає додаткову переконливість поширеному суспільному висновку про те, що технократи повинні бути не управителями, а керованими. Досвід людства дає мало підстав розраховувати, що експерти мають здатність управляти, як нам це обіцяє теорія опіки, резюмує Р. Даль [1].

У цьому контексті Д. Дзоло констатував, що агенти поліархії, які діють під захистом інституційної фікції представництва, приймають як належне і само собою зрозуміле консенсус всіх тих, хто безпосередньо не залучений до певної взаємодії і тому не в змозі розуміти, контролювати його або не погоджуватися з ним. Але теза, яку автор висував та обґрунтовував, йде набагато далі. Він був переконаний, що в складних суспільствах презумпція «нейтральності третьої сторони» грає роль загальної політичної легітимації і фактично може розглядатися як заміна ідеї легітимації на основі дієвого консенсусу [7].

У світлі окреслених еволюційних ризиків демократії у контексті ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади видаються цікавими окремі висновки авторів стосовно представницької форми демократії. Б. Манен стверджує, що представницьке правління залишається тим, чим воно було з часів заснування, а саме правлінням еліт, що відрізняються від більшості громадян соціальним становищем, стилем життя та освітою. Те, що ми спостерігаємо сьогодні, є не що інше, як становлення однієї еліти і занепад іншої [6]. Раніше демократичний елемент, зокрема включав: підкорення керівників вердикту керованих, а не їх схожість і виконання наказів керованих. Надання звіту, продовжує автор, із самого початку становило демократичний компонент представництва. Представництво і сьогодні ще включає той «момент істини», коли електорат виносить рішення щодо виконаної роботи керівників. Проте, ні відмінності у формі, ні стійкість структури не схоплюють суті представництва. Наскільки представницьке правління може одночасно демонструвати демократичні та недемократичні риси (причому останні не менше вірні і невід'ємні, ніж перші), настільки воно здатне приймати різні форми, залишаючись при цьому незмінним [6].

«Проект політичної демократії, – як стверджував Н. Боббіо, погоджуючись із Й. Шумпетером, – розроблявся для суспільства, яке було набагато менш складним, ніж сучасне суспільство» [21, с. 105-119]. Що стосується «некерованості» сучасних демократій, викликаній нездатністю демократичних інститутів «задовольнити попит», то погляди Н. Боббіо в зазначеній сфері, здається, найсильніше наближаються до поглядів таких авторів, як Дж. Роуз, С. Хантінгтон та М. Крозьє, які вважають кризу демократії наслідком ексцесів демократії, її надмірності. Як і слід було очікувати, зазначав автор, демократичні уряди (враховуючи неминучу повільність процедур, які вони застосовують) не здатні реагувати на тиск вимог, що виходять від вільного і розкутого суспільства. Ці вимоги з'являються з такою стрімкістю і в такій кількості, що жодна політична система, якою б ефективною вона не була, ніколи не зможе адекватно задовольнити їх [7; 42; 43].

Альтернатива між захистом особистих свобод і ефективним управлінням, запропонована Й. Шумпетером і прийнята Н. Боббіо, передбачає, що демократичний режим більш прийнятний за інші режими, оскільки може гарантувати розумний рівень «свободи для всіх», незважаючи на свою нездатність задовольняти вимоги, повільність процедур прийняття рішень і внутрішньо притаманне його плюралістичній та конкурентній структурі марнування ресурсів [7].

Навіть в умовах зростаючої соціальної складності демократичний процес, хоча і в обмеженій формі поліархії, сприяє індивідуальному і колективному самовизначенню, заохочує моральну незалежність, сприяє людському розвитку та надає громадянам ефективні інструменти захисту їхніх спільних інтересів, підкреслюють сучасні теоретики демократії [7].

Висновки та пропозиції. У контексті аналізу порядку ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади України в нашому дослідженні найбільш оптимальним є використання терміну демократії як форми правління та політичного режиму.

В сучасних умовах відсутня життєздатна альтернатива такої форми правління та політичного режиму як демократія, із огляду на той обсяг цінностей, який вона забезпечує, її значення та «вагу» у вітчизняній конституційно-правовій практиці. При цьому аналіз демократичних засад ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади сьогодні має здійснюватися у контексті органічної взаємодії представницької демократії та демократії участі.

Важливо наголосити, що демократія участі та представницька демократія у жодному разі не мають протиставлятися, а навпаки покликані взаємодоповнювати одна одну, створюючи передумови для більшої довершеності демократичного правопорядку [44, с. 31]. Хоча часом трапляються відхилення, негативним прикладом якого може бути проведений 16 квітня 2000 року референдум, на який було винесено питання конституційного реформування парламенту [4, с. 296]. Нагадаємо, що його результати і сьогодні залишаються неімплементованими.

Запровадження інститутів конституційного контролю у демократичних країнах є цілком обґрунтованим. Вони покликані, зокрема, пом'якшити недоліки електорально-представницької демократії, уможливити використання контрмжоритарних механізмів у суспільстві та гармонійне доповнення демократичного правопорядку.

Природа ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади в умовах демократичного політичного режиму полягає у поєднанні переваг і здобутків демократії участі та представницької демократії й обумовлена здатністю вищих колегіальних органів державної влади, ухвалюючи ефективні та оптимальні рішення, бути сприйнятливими до потреб політичних споживачів, зокрема інститутів громадянського суспільства. Таким чином, найбільш виправданим для сучасних демократичних держав є залучення максимально можливої кількості громадян до процесів прийняття рішень у виключних випадках із особливо важливих питань. Наприклад, ускладнений

порядок внесення змін до окремих розділів Основного Закону, неможливий без проведення всеукраїнського референдуму. У інших питаннях доцільним є залучення відповідних стейкхолдерів та гарантування їх участі у розгляді того чи іншого питання. Зокрема, мова може йти про участь в обговоренні законопроектів, діяльність різних інститутів громадянського суспільства, об'єднань громадян, ЗМІ, взаємодію з представниками народу під час проведення ними особистого прийому громадян, тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dahl R. A. Democracy and Its Critics. 1989. 397 p. URL: <https://oceanofpdf.com/authors/robert-a-dahl/pdf-democracy-and-its-critics-download/?id=001825964837>. (дата звернення: 09.12.2023).
2. Розанвалон П. Демократична легітимність: безсторонність, рефлексивність, наближеність / пер. з фр. Є. Т. Марічев. Київ : Києво-Могилян. акад. 2009. 286 с.
3. Сарторі Дж. Основи теорії демократії: народ і врядування. *Демократія* : антологія / упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип. 2005. С. 39–40.
4. Петришин О. Народовладдя – основа демократичної правової держави. *Право України*. 2010. № 6. С. 291–302.
5. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого; за ред.: М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришин. Харків : Право, 2002. 432 с.
6. Manin B. The Principles of Representative Government. 1997. 262 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Principles_of_Representative_Governm.html?id=GhAJ2x2coEoC&redir_esc=y. (дата звернення: 09.12.2023).
7. Zolo D. Democracy and Complexity: A Realist Approach. 1992. 202 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Democracy_and_Complexity.html?id=WCLli2pzXbQC&redir. (дата звернення: 09.12.2023).

8. Schumpeter J. A. *Capitalism, Socialism and Democracy*. 2003. 437 p. URL: <https://oceanofpdf.com/authors/joseph-a-schumpeter/pdf-capitalism-socialism-and-democracy-download-91991267094/?id=001261503951>. (дата звернення: 09.12.2023).
9. Jose Ortega y Gasset. *The Revolt of the Masses*. 1930. 146 p. URL: https://monoskop.org/images/b/bd/Ortega_y_Gasset_Jose_The_Revolt_of_the_Masses.pdf. (дата звернення: 09.12.2023).
10. Kelsen H. *Foundations of Democracy*. 1955. 100 p.
11. Bobbio N. *Quale socialism? = Which Socialism and Democracy / engl. transl.* 1st ed. New York : Polity, 1991. 248 p.
12. Gobet F. *Herbert Simon's Decision-Making Approach: Investigation of Cognitive Processes in Experts*, p. 23, 24, 27. URL: <http://core.ac.uk/download/pdf/337404.pdf>. (дата звернення: 09.12.2023).
13. Simon H. *Bounded Rationality*. McGuire C. B., Radner R. *Decision and Organization*. Amsterdam : Northg Holland, 1971.
14. Bachrach P. *The Theory of Democratic Elitism: A Critique*. *American Political Science Review*. 1967. Vol. 61, is. 4. P. 1124–1125.
15. Sartori G. *The Theory of Democracy Revisited : 2 vols*. Chatham : Chatham House Publishers, 1987. Vol. 1. 321 p.
16. *The Federalist Papers*. Alexander Hamilton, John Jay, James Madison. URL: <https://guides.loc.gov/federalist-papers/full-text>. (дата звернення: 09.12.2023).
17. Held D. *Models of Democracy*. 3rd edn. Cambridge : Polity Press, 2006. h. 1. 408 p.
18. Dahl R. A. *Preface to Democratic Theory*. Chicago : University of Chicago Press, 1956. 200 p.
19. Aron R. *Social Structure and the Ruling Class*. *British Journal of Sociology*. 1950. Vol. 1. № 1. P. 1–16.
20. Sartori G. *The Theory of Democracy Revisited : 2 vols*. Chatham : Chatham House Publishers, 1987. Vol. 1. 321 p.

21. Боббіо Н. Майбутнє демократії. *Демократія* : антологія / упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип. 2005. С. 105–119.
22. Pateman С. Participation and Democratic Theory. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. 122 p.
23. Luhmann N. Macht. 1988. 166 p. URL: <https://archive.org/details/macht0000luhm/page/n3/mode/2up>. (дата звернення: 09.12.2023).
24. Offe С, Preuss U. K. Democratic Institutions and Moral Resources. Offe С. *Liberale Demokratie und soziale Macht*. 1991. P. 139–165. URL: https://www.researchgate.net/publication/335097748_Democratic_Institutions_and_Moral_Resources_1991. (дата звернення: 09.12.2023).
25. Luhmann N. *Politische Planung*. 4 auf. Wiesbaden : Springer Fachmedien, 2007. 256 p.
26. Яковюк І. В. Коментар до ст. 156 Конституції України. *Конституція України : наук.-практ. комент.* / Нац. акад. прав. наук України ; редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків, 2012. С. 1078–1080.
27. Eisgruber Christopher L. Dimensions of Democracy, 71 *Fordham L. Rev*, 2003. 1723 URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3891&context=flr>. (дата звернення: 09.12.2023).
28. Eisgruber С. L. *Constitutional Self-Government*. Cambridge (Mass.) : Harvard University Press, 2007. 272 p.
29. Holmes S. *Passions and Constraints: On the Theory of Liberal Democracy*. Chicago : University of Chicago Press, 1995. 352 p.
30. Kramer Larry D. *The People Themselves. Popular Constitutionalism and Judicial Review*. New York, Oxford University Press, 2004. 376 p.
31. Gibson James L., Caldeira Gregory A., Baird Vanessa A. On the Legitimacy of National High Courts. *The American Political Science Review*. 1998. June. Vol. 92. Is. 2. P. 343–398. URL:

<https://pages.wustl.edu/files/pages/imce/jlgibson/aprsr1998.pdf>. (дата звернення: 09.12.2023).

32. Листи Джеймсу Медісону від 15 березня 1789 р. та 31 липня 1788 р. *The Library of America*. 1984. 1600 p. URL: <https://www.loa.org/books/133-writings>

33. Dahl, Robert A. (1957). «Decision-Making in a Democracy: The Supreme Court as a National Policy-Maker». *Journal of Public Law* 6: 279-95.

34. Shapiro, Ian. *Democratic Justice*. Yale University Press, 1999.

35. Thomas R. Dye, L. Harmon Zeigler, Louis Schubert. *The irony of democracy: an uncommon introduction to American politics*, 2015.

36. Case of Hirst v. the United Kingdom : judgment of the European Court of Human Rights : Judgment ECHR, 6 October 2005. HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70442>. (дата звернення: 09.12.2023).

37. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про вибори народних депутатів України" (справа про вибори народних депутатів України) : від 26 лют. 1998 р. № 1-рп/98, справа № 03/3600-97, № 03/3808-97, № 1-13/98. 26.02.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-98>. (дата звернення: 09.12.2023).

38. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України „Про вибори народних депутатів України“, пункту 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про вибори народних депутатів України“ щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі“ (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) : від 21 груд. 2017 р. № 3-р/2017, справа № 1-21/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17>. (дата звернення: 09.12.2023).

39. Марчук М.І. Система органів судової влади Республіки Польща. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 306-313.
40. Allan E. Lind, Tom R. Tyler, *The Social Psychology of Procedural Justice*, New York, Plenum Press, 1988. URL: https://www.researchgate.net/publication/258370333_The_Social_Psychology_of_Procedural_Justice. (дата звернення: 09.12.2023).
41. Dahl R. *Dilemmas of Pluralist Democracy: Autonomy versus Control*. New Haven (Conn.) : Yale University Press, 1982. 232 p.
42. Rose R. (ed.). *Challenge to Governance. Studies in the Overloaded Politics*. Beverly Hills (Calif.): Sage Publications, 1980. 235 p.
43. Crozier M.J., Huntington S.P., Watanuki J. *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracy to the Trilateral Commission*. New York: New York University Press, 1975. 220 p.
44. Любченко О. О. Демократія участі як прояв політичної активності. *Державне будівництво та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. Харків, 2016. Вип. 32. С. 23–34.